

Білик Олена Віталіївна,
здобувач ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

ПОХОДЖЕННЯ ГАЛИЦЬКИХ ПЕРЕГОРОДЧАСТИХ ЕМАЛЕЙ

Метою дослідження є вивчення та доведення достовірності виробництва хрестів з перегородчастими емаллями в давньому Галичі в другій половині XII ст. **Методологія дослідження** полягає в застосуванні мистецтвознавчого, аналітичного та компаративного методів досліджень, що дозволило на підставі аналізу мистецтвознавчої та археологічної джерельної бази виявити подібності та відмінності у виготовлених ювелірних та реліквійних виробках давньоруських майстрів, знайдених на території Галицької землі. **Наукова новизна** дослідження полягає в залученні до мистецтвознавчого аналізу невідомих раніше творів ювелірного мистецтва, на основі аналізу яких встановлено існування в Галичі в XII ст. самобутньої художньої школи з виробництва сакральних виробів у техніці перегородчастих емалей. **Висновки.** В результаті проведеного дослідження встановлено, що налагодження виробництва хрестів-енколпіїнів у Галицькому князівстві припадає на середину XII ст., коли галицькі майстри оволоділи однією з найскладніших ремісничих спеціальностей – склоробством, що підтверджується археологічними розкопками. Це дозволило перейти від використання візантійських смальт до місцевого виробництва емалей, впроваджуючи нове трактування сакральних творів. Знахідки галицьких хрестів з перегородчастими емаллями переконливо засвідчують про розквіт емалювальної справи в давньому Галичі в другій половині XII ст.

Ключові слова: археологія, Галицько-Волинська земля, емаль, енколпійон, колт, мистецтво, хрест.

Білык Елена Виталиевна, соискатель ГВНЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника»

Происхождение галицких перегородчатых эмалей

Целью исследования является изучение и доведение достоверности производства крестов с перегородчатой эмалью в древнем Галиче во второй половине XII в. **Методология исследования** заключается в применении искусствоведческого, аналитического и сравнительного методов исследований, что позволило на основании анализа искусствоведческой и археологической источниковой базы выявить сходства и различия в изготовленных ювелирных и реліквійних изделий древнерусских мастеров, найденных на территории Галицкой земли. **Научная новизна** исследования заключается в привлечении к искусствоведческому анализу неизвестные ранее произведения ювелирного искусства, на основе анализа которых установлено существование в Галиче в XII в. самобытной художественной школы по производству сакральных изделий в технике перегородчатой эмали. **Выводы.** В результате проведенного исследования установлено, что налаживание производства крестов-энколпіїнів в Галицком княжестве приходится на середину XII в., когда галицкие мастера овладели одной из самых сложных ремесленных специальностей – стеклоделия, что подтверждается археологическими раскопками. Это позволило перейти от использования византийских смальт к местному производству эмалей, внедряя новую трактовку сакральных произведений. Находки галицких крестов с перегородчатой эмали убедительно свидетельствуют о расцвете эмалеровочного дела в древнем Галиче во второй половине XII в.

Ключевые слова: археология, Галицко-Волинская земля, эмаль, энколпійон, колт, искусство, крест.

Bilyk Olena, competitor of the Fine Arts Department, Valyl Stefanyk Precarpathian National University

Proiskhozhdeniye galitskikh peregorodchatykh emaley

Purpose of Article. The study aims to evaluate and prove the reliability of the production of crosses with partitioned enamels in the ancient Galich in the second half of the XII century. **The methodology** of the research is to apply art-study, analytical, and comparative research methods, which allowed, based on the

analysis of the arts and archaeological source, to discover the similarities and differences in the made-up jewels and relics of the ancient masters found in the territory of the Galician land. **The scientific novelty** of the study involves the art-study analysis of previously unknown works of jewelry art, based on the analysis of which was established existence in Galich in the XII century, an original art school for the production of sacral products in the technology of partitioned enamels. **Conclusions.** As a result of the research, it was found that the establishment of the production of cross-engolpions in the Galician Principality dates back to the middle of the XII century when the Galician masters seized one of the most complex craft professions - glasswork, which is confirmed by archaeological excavations. The mentioned fact allowed to move from using Byzantine smalt to local enamel production, introducing a new interpretation of sacred works. Findings of the Galician crosses with partitioned enamels convincingly testify to the flowering of the enamel affair in the ancient Galich in the second half of the XII century.

Key words: archeology, Galicia-Volyn land, enamel, engolpion, kolt, art, cross.

Актуальність теми дослідження. Одним з найбільших досягнень середньовічної ювелірної справи були перегородчасті емалі. Ця надзвичайно складна техніка художнього ремесла з'явилася у Візантії в VII ст., однак її батьківщиною вважають Перську імперію епохи Ахеменідів. Творчий здобуток ранньосередньовічного золотарства дуже швидко знайшов поширення в Давній Русі. Недаремно німецький вчений-технолог, автор «Трактату про різні ремесла», пресвітер Гельмерсгаузенського монастиря Теофіл, який жив у XII ст., перераховуючи країни, що славилися тією чи іншою майстерністю, на одне із перших місць поставив Русію, відому в Європі своїми емаллями та виробами з срібла із черню. Тому вивчення проблеми походження перегородчастих емалей у провідних центрах давньоруської культури не втрачає своєї актуальності.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням поширення емалей на Русі присвятив свої праці російський вчений Н. Кондаков – «Історія візантійської емалі» (СПб, 1889 – 1892) і «Руські скарби» (Т. I. – СПб., 1896). Збагативши історію культури Давньої Русі безцінними джерелами, авторитетний дослідник був послідовним грекофілом і всі давньоруські воби, виготовлені в техніці перегородчастих емалей, він відносив до візантійських за своїм походженням.

Рис. 1. Галицький міднолитий хрест з перегородчастими емаллями (кінець XII ст.)

У середині XX ст. відомі радянські вчені Г. Корзухіна [5, 45-54] і Б. Рібаков [19, 379-391] достатньо аргументовано довели існування власного виробництва на Русі. Всебічне археологічне дослідження, здійснене мистецтвознавцем Т. Макаровою, показало, що до місцевих центрів емалювальної справи зі своїми художніми особливостями і технічними прийомами слід віднести Київ, Рязань, Володимир і Новгород [11, 98-112]. Після того, як Г. Пескова здійснила на основі зібраних Г. Корзухіною матеріалів найбільш повну класифікацію давньоруських енкалпіїнів XI-XIII ст., закономірно виникла робоча гіпотеза про Галич як ймовірно регіональний

центр з виробництва хрестів із перегородчастими емаллями [6, 179-182]. Нові археологічні матеріали дозволяють розглядати дану наукову проблему не в площині гіпотези, а ставити питання про формування у Галичі художньої школи емальовальної справи із своїм локальним обличчям.

Метою дослідження є вивчення достовірності виробництва хрестів з перегородчастими емаллями в давньому Галичі в другій половині XII ст.

Виклад основного матеріалу. Першим відомим галицьким виробом, виготовленим у техніці перегородчастих емалей, який став предметом серйозних наукових обговорень, був золотий колт, знайдений археологом Я. Пастернаком у 1940 р. на розкопках у княжому Галичі-Крилосі. Колт має форму кошика, корпус якого утворюють дві скріплені між собою золоті вигнуті пластинки у формі півмісяця з прикріпленням до них високим вушком. Усередині він порожній, згори відкритий, довкола має п'ять дірок, у яких були первісно на коротких штифтах маленькі кульки. Висота колта разом з каблучкою – 37 мм, найбільша ширина – 25 мм, вага – 11,70 г [23, 4]. Зовні бокові площини суцільно вкриті орнаментальними композиціями, що були виконані в техніці перегородчастих емалей. З обох боків по периметру колт оздоблений двома паралельними рядами квадратиків чорного кольору. Простір поміж ними заповнений трикутниками та маленькими кружечками з хрестиками всередині. Крім чорних квадратів, уся композиція витримана в синьому, червоному і голубувато-білому кольорах. Прикрашені довкола стилізованим геометричним орнаментом та срібними двораменними хрестиками, дві бокові поверхні мають дещо відмінні композиційні сюжети. Тому дослідник давньоруського мистецтва М. Фіголь зосередив увагу саме на сакральному змісті художнього зображення. «На одному боці в центрі розміщений у колі символ Дерева життя у вигляді хреста з чотирма пагінцями. Зображення складається з трикутної форми – кореня і стебел, які від нього відходять. Решта площини заповнена безліччю маленьких кружечків з хрестиками. На зворотному боці (посередині) знаходиться подібне зображення Дерева життя у вигляді чотирираменного хреста з пагінцями на кінцях на тлі двох горизонтально розміщених щитків серцеподібної форми. Решта площини заповнена стилізованими рослинним орнаментом у вигляді плетінки і спіралью вигнутих пагінців» [27, 145].

Як вважали автори спільного історико-етнографічного дослідження В. Ауліх і М. Фіголь, сюжет проростаючого пагіння, який символізував зародження нового життя, був тісно пов'язаний із весільно-обрядовими мотивами [1, 81]. Українська весільна обрядовість рясніє словесними й образотворчими чи вишитими зображеннями дерева життя, зокрема, весільного гільця на короваю [22, 76-77]. Російський академік Б. Рибаків вважав, що «Весільний характер золотих уборів особливо вірогідний, оскільки вся їхня орнаментика безмежно насичена магією родючості, яка виявлена то в подібі жінки, то в образі дерева життя, то у вигляді численних відростків, що займають найбільш центральне місце на колті» [18, 95].

Прототипи цих жіночих прикрас походять із Сирії, а от у княжій Україні-Русі в XI-XII ст. жінки їх не носили на вусі, як твердять деякі сучасні дослідники, а біля нього. Прикраси спадали на довгих золотих ланцюжках-ряснах з верхньої частини високого кокошника. Рясна також оздоблювалися зображеннями дерева життя, птахів і відростками рослин, тобто тими ж аграрно-магічними сюжетами, що були і на колтах [20, 55-57]. У процесі розкопок Я. Пастернака в давньому Галичі було знайдено матрицю для відтискання з металеві фольги однієї з ланок ланцюжка-рясен [14, 234, рис. 70:22].

При встановленні походження унікальної прикраси, Я. Пастернак, не вагаючись, констатував: «Цей прегарний витвір візантійської ювелірної штуки є сьогодні щодо матеріалу – емальоване золото – першим цього роду знаходом на західноукраїнських землях, а щодо орнаментики – не має досі аналогії на всіх українських землях» [14, 230].

Рис. 2. Золотий колт з Галича, виготовлений в ювелірній майстерні Константинополя (XII ст.)

На основі відомостей з роботи Я. Пастернака дослідники ювелірного мистецтва Київської Русі у повоєнні роки намагалися визначити місце цієї рідкісної пам'ятки художнього ремесла в культурно-історичній спадщині. Зокрема, відомий історик і археолог Б. Рибаків вважав, що: «У стилі орнаменталізації колтів ми можемо заважити деякі регіональні розбіжності. Так, наприклад, галицькі колти дуже відрізняються від описаних вище київських. Малюнок там дрібніший, мілкіший, він заповнює всю поверхню прикраси суцільно, тоді як на київських даний лише окремими плямами на золотому тлі» [21, 422]. Як бачимо, Б. Рибаків вважав колт «галицьким» не лише за місцем знаходження, але й за місцем виготовлення.

Дослідниця Т. Макарова, яка присвятила давньоруським перегородчастим емалям окрему монографію, визнала: «Галицький колт – єдиний у своєму роді, він випадає із серії давньоруських виробів» [12, 22]. При цьому вона вказує на близькість орнаментальних мотивів на галицькому колті й хресті преподобної Євфросинії Полоцької, виготовленому в Києві майстром Лазарем Богшею близько 1161 р. Обидва ювелірні вироби зближує мотив хрестиків у кружечках як один з варіантів так званих городків – символу огороженого простору дому, які передають добрі побажання, поширюють їх на оселю людини. До прихильників київського походження емальованого колта з Галича приєднався археолог В. Ауліх [2, 100].

Івано-франківський мистецтвознавець М. Фіголь, який, окрім золотого емальованого колта, здійснив художній аналіз двох елементів від жіночих прикрас, знайдених у давньому Галичі, а також золотого медальйону із зображенням дерева життя, прийшов до висновку про їх місцеве виробництво [26, 142]. Аналогічної аргументації дотримувався професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Б. Тимків, який наголошував, що знахідки, виявлені останнім часом у Галичі, підтверджують існування місцевого виробництва жіночих прикрас, декорованих емаллями» [25, 152].

На науковій конференції, яка відбулася в Галичі в 1998 р., прозвучав й інший погляд на цю проблему. У короткому науковому повідомленні Р. Прийма-Таміола висловила припущення, що можливо, золотий колт міг бути виготовлений візантійським ювеліром для руської княжни [17, 173].

Розв'язання цієї довготривалого дискусійного питання розпочалося після завершення виставки «Слава Візантії», яка відбулася в Метрополітен-Музеї (Нью-Йорк) у 1997 р. Автори каталогу виставки звернули увагу на стилістичну спорідненість декількох ювелірних прикрас із золота, декорованих різнокольоровою перегородчастою емаллю. До них відносяться: грушоподібна підвіска (у каталозі №146 на с. 212-213), шестигранний наконечник скіпетра (у каталозі №175 на с. 249) та енкалпійон (у каталозі №333 на с. 497). На думку американського вченого

В.Д. Віксома, всі ці вироби вийшли з однієї спеціалізованої ювелірної майстерні в Константинополі, яка функціонувала в XI – першій половині XII ст. [29, 246-247].

Опрацьовуючи матеріали каталогу, науковий співробітник Львівського історичного музею С. Терський першим з вітчизняних дослідників зазначив про подібність золотої грушоподібної підвіски із галицьким емальованим колтом, який на той час вже перебував у музейній експозиції [24, 189]. Порівнюючи обидві прикраси, відомий музеєзнавець Львова О. Перелигіна зробила висновок: «Цей виріб надзвичайно схожий на нашу пам'ятку: форма, конструкція і технологія виготовлення ідентичні, кольорова гама, композиція і мотиви орнаменту перегородчастої емалі дуже подібні» [15, 209].

Таким чином, спільними зусиллями зарубіжних і вітчизняних дослідників було доведено, що галицький колт виготовили майстри найвищої кваліфікації в одній з ювелірних майстерень Константинополя і ця прикраса могла належати до числа імператорських регалій. Однак, завершення дискусії щодо походження галицького емальованого колта зовсім не знімало з порядку денного питання про можливість виробництва перегородчастих емалей в Галичі.

Ще в середині 70-х років минулого століття, базуючись на даних з вітчизняних літописів, дослідниця Т. Макарова висловила припущення про існування емальовальної майстерні в межах Галицько-Волинської землі [12, 100]. Правда, на той час з цієї території Русі зовсім не було відомо хрестів з перегородчастими емальми.

*Рис. 3. Натільні хрести з емальми. Давній Галич.
Друга половина XII ст.*

Техніка прикрашування міднолитих хрестів-енколпіїнів передбачає закріплення емалей одночасно у виїмках, відлитої у виробах, і в припаяних перегородках. У групі еноклпіїнів, прикрашених перегородчастою емаллю, немає зовсім однакових релігійних екземплярів, що ускладнює здійснення їх класифікації в певні типи. На відміну від золотих і, рідше, срібних виробів, які давньоруські ювеліри запозичили безпосередньо від емальовальників Візантії, міднолиті хрести як більш легкі за виконанням могли бути повністю творами місцевих митців.

Виявивши стилістичну спадковість в міднолитих хрестах при хронологічних змінах їх форм, дослідниця Т. Макарова чітко встановила єдину лінію розвитку цієї галузі емальовальної справи із міді. На ранньому етапі, який пов'язаний з періодом розвитку перегородчастих емалей на Русі, в київських ювелірних майстернях стали виготовлятися великі прямоконечні еноклпіїони або патрональні релікварії, з технікою виготовлення яких були знайомі і майстри галицької емальовальної справи, використовуючи багатоступінчастий хрест на білому тлі, вписаний в ромб [13, 166].

Немає жодних сумнівів, що на першому (ранньому) етапі центром виготовлення хрестів з перегородчастими емаллями був Київ, адже географія ідентичних пам'яток пов'язана переважно з Середнім Подністров'ям.

На другому етапі, з яким, очевидно слід пов'язувати зародження виробництва міднолитих хрестів з емаллями в Галичі, виготовлялися енколпіони тієї ж самої форми, що патрональні, але не великих, а середніх розмірів. На території стародавнього Галича-Крилоса у 1993 р. під час проведення сільськогосподарських робіт, за 30-40 м на південний схід від фундаментів Успенського собору, було випадково відкрито унікальний мідний хрест з перегородчастими емаллями. Його детальніший опис зробили львівські археологи Ю. Лукомський і В. Петегрич [8, 128-131; 4; 10. 619-622]. Він чотириконечний, з трохи розширеними кінцями, що завершуються круглими виступами. Кожний кінець верхнього рамена має кулеподібне завершення, а верхній частково пошкоджений. Розміри хреста: висота – 7,1 см, ширина – 4,1 см. На лицьовій стулці у середхресті та на кінцях енколпіона вміщено круглі медальйони, контури яких обведені двома концентричними колами, в яких зовнішнє зберегло сліди позолоти, а внутрішнє заповнене бурою (можливо, зіпсованою червоною) емаллю. У центральному медальйоні знаходиться зображення голови архангела з діадемою на чолі. Його очі, ніс та уста позначені червоною емаллю на світло-рожевому тлі обличчя. У двох бічних медальйонах на синьому тлі нанесена білою емаллю монограма Христа: ІС ХС. У верхньому і нижньому медальйонах на білому тлі виділяються багатоступінчасті хрести з синьої емалі. Поле між медальйонами вкрите орнаментом у вигляді вишивки із синьої, білої та червоної емалі. Краплі червоної емалі прикрашають круглі виступи по кутах рамен, лінія такого ж кольору обрамлює їх краї. Нижнє кулеподібне завершення вертикального рамена та його пошкоджений верхній кінець мають серцеподібні зображення з синьої емалі, всередині яких розміщені невиразні плями зеленого та червоного кольору, а біля їх основи на тлі білої емалі нанесені червоні рослинні паростки. Нижня стулка має аналогічні чотири круглі медальйони на кінцях хреста, в яких на синьому тлі добре читаються букви, виконані білою емаллю: зліва – Н, справа теж Н (невдало нанесені І, зверху – А, знизу – К. Кути енколпіона зайняті трикутниками, а краї обрамлені лінією червоної емалі. Центр середохрестя заповнений невеликим, подібним до вишивки, червоним квадратом, вписаним у більший, синій квадрат, і разом вони перекриті косим золотистим хрестом, кінці якого виходять із місць перетину рамен. Решта поля орнаментована геометричною «вишивкою» синього та білого кольорів [10, с. 620-621].

Ще один хрестик (5,2x3,9 см), аналогічний за формою і геометричним орнаментом до попереднього, було знайдено на поселенні давньоруського часу (урочище Бозок) в с. Городище Зборівського району Тернопільської області. Збереглася тільки зворотна частина незавершеного виробу, в якій відліті неглибокі гніздечка, що не були заповнені емаллю. Автор публікації про цей енколпійон М. Ягодинська відзначає, що подібні релікварії побутовали в сакральному мистецтві Візантії у VIII-X ст., а його прямим аналогом вважає хрест із княжого Галича [28, 175, 181; рис. 2:1].

До галицько-волинських виробів можна віднести ще два прямо кінцеві енколпіони без «слізок». У повоєнні роки позолочений релікварій було виявлено в літописному Звенигороді [4, 118, табл. 11]. Він виконаний в техніці прикрашування міднолитих хрестів перегородчастими емаллями.

На завершальному третьому етапі розпочалося виготовлення хрестів з перегородчастими із заокругленими кінцями, які мають три «слізки» замість звичайних двох. Їх випуск припадає на кінець XII ст., про що свідчить масове виробництво зменшених копій у вигляді хрестиків-тільників з емаллями [6, 209].

Влітку 2017 р., на протилежному березі Мозолевого потоку від Крилоського городища, в урочищі Юріївське, металошукачем було знайдено хрест-енколпійон, один з найпізніших давньоруських релікваріїв з перегородчастими емаллями.

Лицьова стулка енколпіона має заокруглені кінці на раменах з трьома «слізками». У середхресті та на кінцях хреста-релікварія вміщені п'ять круглих медальйонів. Центральний медальйон обведений двома концентричними колами. На зовнішньому збереглися сліди позолоти, а внутрішнє коло заповнене темно-синьою емаллю. У центральному, верхньому, нижньому і бокових медальйонах знаходяться багатоступінчасті хрести з голубої емалі. Проміжок між центральним і периферійним медальйонами займає орнаментальна композиція, яку багато дослідників давньоруських перегородчастих емалей називає «вишивкою». Художньо-стилістичний аналіз виробів з Галича і території Галицько-Волинської землі показує, що утверджуючи єдину лінію розвитку цієї галузі емалювальної справи з міді, яка продовжувалася протягом діяльності двох-трьох поколінь умільців, місцеві майстри зберігали стилістичну спорідненість і спадковість при хронологічних змінах форм хрестів.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що налагодження виробництва хрестів-енколпіонів у Галицькому князівстві припадає на середину XII ст., коли галицькі майстри оволоділи однією з найскладніших ремісничих спеціальностей – склоробством, що підтверджується археологічними розкопками. Це дозволило перейти від використання візантійських смальт до місцевого виробництва емалей, впроваджуючи нове трактування сакральних творів. Знахідки галицьких хрестів з перегородчастими емалями переконливо засвідчують, що місцем їх виготовлення були монастирські майстерні, де вироблялися різноманітні предмети церковного культу, в тому числі із золота, срібла і міді. Ювелірні вироби, виконані у техніці перегородчастих емалей, походять зі всієї території Галицько-Волинської землі. Різноманітність світського і сакрального асортименту, тривала традиція випуску хрестів-енколпіонів на основі типових технологічних прийомів, композиційних схем, дотримання регіональних орнаментальних сюжетів та стилістики іконографії – все це дає підстави говорити про розквіт емалювальної справи в давньому Галичі в другій половині XII ст.

Література

1. Ауліх В.В. Перегородчасті емалі давнього Галича / В.В. Ауліх, М.П. Фіголь // Народна творчість та етнографія. – 1984. – №3. – С. 81–83.
2. Ауліх В. Ковалі золота, срібла і міді давнього Галича / В. Ауліх // Жовтень. – 1987. – №10. – С. 96–100.
3. Безбородов М.А. Древнерусские стекла и огнеупорные изделия / М.А. Безбородов // Краткие сообщения Института материальной культуры АН СССР. – М., 1956. – Вып. 62. – С. 68–82.
4. Власова Г.М. К исследованию северо-западной части городища летописного Звенигорода / Г.М. Власова, Б.Г. Возницкий // Краткие сообщения о полевых археологических исследованиях Одесского Государственного археологического музея в 1960 г. – Одесса, 1961. – С. 117–121.
5. Корзухина Г.Б. О технике тиснения и перегородчатой эмали в Древней Руси XIX вв. / Г.Ф. Корзухина // Краткие сообщения Института материальной культуры АН СССР. – М., 1946. – Вып. XIII. – С. 45–54.
6. Корзухина Г.Ф. Древнерусские энколпионы. Нагрудные кресты-реликварии XI–XIII вв. / Г.Ф. Корзухина, А.А. Пескова. – СПб, 2003. – 432 с.
7. Лазарев В.Н. Михайловские мозаики / В.Н. Лазарев. – М.: Искусство, 1966. – 272 с.
8. Лукомський Ю. Унікальний хрест-енколпіон із княжого Галича / Ю. Лукомський, В. Петегирич // Матеріали IV Подільської історико-краєзнавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 128–131.
9. Лукомський Ю. Галицький енколпіон. Унікальна знахідка з княжого Галича / Ю. Лукомський, В. Петегирич // Дністрова хвиля. – Галич, 1996. – №21. – 21 березня. – С. 4.
10. Лукомський Ю. Рідкісний енколпіон XII століття із княжого Галича / Ю. Лукомський, В. Петегирич // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Археологічної комісії. – Львів, 1998. – Т. ССXXXV. – С. 619–622.
11. Макарова Т.И. О центрах эмалерского дела Древней Руси / Т.И. Макарова, С.А. Плетнева // Славяне и Русь. – М.: Наука, 1968. – С. 98–112.
12. Макарова Т.И. Перегородчатые эмали Древней Руси / Т.И. Макарова. – М.: Наука, 1975. – 135 с.

13. Макарова Т.И. Патрональные энколпионы с перегородчатой эмалью / Т.И. Макарова // Советская археология. – 1976. – №3. – С. 163–175.
14. Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження у 1850-1943 рр. / Я. Пастернак. – Івано-Франківськ: Плай, 1998. – 347 с.
15. Перелигіна О.І. Золотий емальований колт з колекції Львівського історичного музею: історія побутування та атрибуції / О.І. Перелигіна // Музейні читання. Матеріали наукової конференції «Ювелірне мистецтво – погляд скрізь віки» 12-14 листопада 2014. – К., 2013. – С. 201–213.
16. Піскова Г.О. Скарби стародавнього Ізяслава / Г.О. Піскова // Археологія. – 1988. – Вип. 61. – С. 16–36.
17. Прийма-Таміола Р. Галицька ювелірна реліквія / Р. Прийма-Таміола // Галич і Галицька земля у державотворчих процесах України. Матеріали Міжнародної ювілейної наукової конференції. – Івано-Франківськ: Плай, 1998. – С. 172–173.
18. Рыбаков Б.О. Київські колти і віли-русалії / Б.О. Рыбаков // Слов'яно-руські старожитності. – К.: Наукова думка, 1969. – С. 92–103.
19. Рыбаков Б.А. Ремесло Древней Руси / Б.А. Рыбаков. – М.: Изд-во АН СССР, 1948. – 792 с.
20. Рыбаков Б.А. Древности Чернигова / Б.А. Рыбаков // Материалы и исследования по археологии СССР. – М., 1949. – Вып. 11. – С. 7–93.
21. Рыбаков Б.А. Прикладное искусство и скульптура / Б.А. Рыбаков // История культуры Древней Руси. – М.: Изд-во АН СССР, 1951. – С. 396–464.
22. Тарас В. Дерево життя / В. Тарас // Словник українського сакрального мистецтва. – Львів, 2006. – С. 75–77.
23. Терський С. Унікальні реліквії з розкопок Ярослава Пастернака повернулися в Україну / С. Терський // За вільну Україну. – 1997. – №113. – 27 вересня. – С. 4.
24. Терський С. Галицько-Волинська держава та Схід (за матеріалами археологічної збірки Львівського історичного музею) / С. Терський // Наукові записки. Львівський історичний музей. – Львів, 2000. – Вип. 9. – С. 179–201.
25. Тимків Б. Художні ремесла давнього Галича / Б. Тимків // Галич і Галицька земля у державотворчих процесах України. Матеріали Міжнародної ювілейної наукової конференції. – Івано-Франківськ: Плай, 1998. – С. 149–156.
26. Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича / М. Фіголь. – К.: Мистецтво, 1997. – 224 с.
27. Фіголь М.П. Історія Галича в пам'ятках мистецтва / М.П. Фіголь, О.М. Фіголь. – Львів: Світ, 1999. – 185 с.
28. Ягодинська М. Нові культові речі з давньоруських пам'яток Західного Поділля / М. Ягодинська // Старожитності Верхнього Придністров'я. Ювілейний збірник на честь 60-річчя Юрія Михайловича Малєєва. – К., 2008. – С. 175–185.
29. The Glory of Bizantium. Art and Culture of the Middle Bizantine Era A.D. 843-1261 / Edited by H.C. Evans and W.D. Wixom. The Metropolitan Museum of Art. – New York, 1997. – 574 p.

References

1. Aulih V.V., (1984). Separation enamels of ancient Galich. Narodna tvorchist` ta etnografiya., 3 81-83 [in Ukrainian].
2. Aulih, V. (1987). Blacksmiths of gold, silver and copper of ancient Galich. Zhovten`, 10, 96-100 [in Ukrainian].
3. Bezborodov, M.A., (1956). Old Russian glass and refractory products / M.A. Bezborodov. Kratkie soobshhenija Instituta material'noj kul'tury AN SSSR, vol. 62, pp. 68-82 [in Russian].
4. Vlasova, G.M., (1961). To the study of the north-western part of the settlement of the chronicle Zvenigorod. Kratkie soobshhenija o polevyh arheologicheskikh issledovanijah Odesskogo Gosudarstvennogo arheologicheskogo muzeja v 1960 g. Odessa, pp. 117-121 [in Russian].
5. Korzukhina, G. B., (1946). On the technique of embossing and partitioned enamel in the Ancient Rus of the XI-XII centuries. Kratkie soobshhenija Instituta material'noj kul'tury AN SSR. M., issue. XIII, pp. 45-54 [in Russian].
6. Korzukhina, G.F., (2003). Ancient Russian encyclopedias. Breast-cross-relics of the XIXIII centuries. SPb [in Russian].
7. Lazarev, V.N., (1966). Mikhailovskie Mazantsy. M.: Art [in Russian].
8. Lukomsky, Y., (1995) Unique cross-enkolpion from prince Galich / Yu. Lukomsky, V. Petegirich. Materials of IV Podilsky historical-regional studies conference. Kamyanets-Podilsky), pp. 128-131 [in Ukrainian].

9. Lukomsky, Y., (1996). Galician Enkolpion. A unique find from the prince Galich. Dnistrova xvy`lya. Galich, 21, march 21, p. 4 [in Ukrainian].
10. Lukomsky, Y., (1998). Rare Enkolpion of the XIIIth Century from the Principal Galich. Notes of the Shevchenko Scientific Society. Zapy`sky` Naukovogo tovary`stva imeni Shevchenka. Praci Arxeologichnoyi komisiyi Lviv, vol. CXXXB, 619-622 [in Ukrainian].
11. Makarova, T.I. (1968). About centers of enamelling business of Ancient Rus. Slavjane i Rus'. Moskwa: Nauka, 98-112 [in Russian].
12. Makarova, T.I. (1975). Parabolic enamels of Ancient Rus. Moskwa: Nauka, [in Russian].
13. Makarova, T.I. (1976) Patronal enkolpions with partially enriched enamel. Sovetskaja arheologija, 3, 163-175 [in Russian].
14. Pasternak, J. (1998). Old Halych. Archaeological and historical experiments in 1850-1943 gg. Ivano-Frankivsk: Play [in Ukrainian].
15. Periligina, O.I. (2013). Golden enamelled kolt from the collection of the Lviv Historical Museum: History of Existence and Attribution. Museum readings. Materials of the scientific conference "Jewelry Art - A Look Throughout the Centuries" November 12-14, 2014. K., 2013), pp. 201-213 [in Ukrainian].
16. Piskova, G.O. (1988). Treasures of the ancient Izyaslavl. Archeologiy, 61, 16-36 [in Ukrainian].
17. Priyma-Tamiola. R. (1998). Galytska jeweler relics. Halych and Halych land in statebuilding processes of Ukraine. Materials of the International Jubilee Scientific Conference. - Ivano-Frankivsk: Play), pp.172-173 [in Ukrainian].
18. Rybakov, B.O. (1969). Kyiv kolts and vila-Rusalias. Slavic-Russian antiquities). K. : Naukova dumka, pp. 92-103 [in Ukrainian].
19. Rybakov, B.A. (1948). Craft of Ancient Rus. Moscwa: Izd-vo AN SSSR [in Russian].
20. Rybakov, B.A. (1949). Antiquities of Chernigov. Materials and research on archeology of the USSR.), M., is. 11, 7-93[in Russian].
21. Rybakov, B.A. (1951). Applied art and sculpture. History of the culture of Ancient Russia. Moscwa: Izd-vo AN SSSR), pp. 396-464 [in Russian].
22. Taras. V. (2006). Tree of life. Dictionary of Ukrainian sacred art. Lviv, pp. 75-77 [in Ukrainian].
23. Tersky, S. (1997). Unique relics from the excavations of Yaroslav Pasternak returned to Ukraine. Za vil`nu Ukrayinu. 113, September 27th , 4 [in Ukrainian].
24. Tersky, S. (2000). Galician-Volyn State and East (based on materials of the archaeological collection of the Lviv Historical Museum). Naukovi zapy`sky`. L`vivs`ky`j istory`chny`j muzej. Lviv, 9, 179-201 [in Ukrainian].
25. Timkiv, B. (1998). Artistic crafts of the ancient Galich. Galich and Galitskaya land in the statebuilding processes of Ukraine. Materials of the International Jubilee Scientific Conference.), Ivano-Frankivsk: Play, pp. 149-156 [in Ukrainian].
26. Figol, M. (1997). The Art of Ancient Galich. K. : Art [in Ukrainian].
27. Figol, M.P. (1999). History of Galich in the monuments of art. Lviv: Svit [in Ukrainian].
28. Yagodinskaya, M. (2008). New religious things from the ancient monuments of the Western Podillya. Old-life of the Upper Pridnestrovie. Anniversary collection in honor of 60th anniversary of Yuri Mikhailovich Maleyeva), K., pp. 175-185[in Ukrainian].
29. The Glory of Bizantium (1997). Art and Culture of the Middle Bizantine Era A.D. 843-1261 / Edited by H.C. Evans and W.D. Wixom. The Metropolitan Museum of Art. New York [in English].